

Fredrik Bjønnes

Tunsberghus – Maktens sete i middelalderens Norge*

I en tid preget av endring og stadig raskere utvikling kan historiske monumenter fungere som holdepunkter i tilværelsen. Gjennom å ha overlevd gjennom århundrene er de vitnesbyrd om hva fortidens mennesker har utrettet. I Vestfold er det kanskje særlig arven etter vikingtiden som står sterkest, men fylket har også en rik middelalderhistorie. Et av de viktigste maktsentrene i middelalderens Norge lå nettopp her, Castrum Tunsbergis, Tunsberghus. I bind 1 av Tønsbergs historie skrev Oscar Albert Johnsen at «med Håkon VI Magnussons død opphører Tønsbergs rolle som kongelig residensstad og politiske centrum helt og holdent».¹ I dag, snart hundre år senere, kan det være fornuftig å undersøke hvorvidt denne beskrivelsen fortsatt er riktig. Stemmer det at Tønsbergs politiske rolle opphørte fullstendig etter 1380? Hvilken by overtok de funksjonene Tønsberg mistet? Og hvilken betydning kan en endret forståelse av Tønsbergs politiske rolle etter 1380 få for dagens formidling av borgens historie?

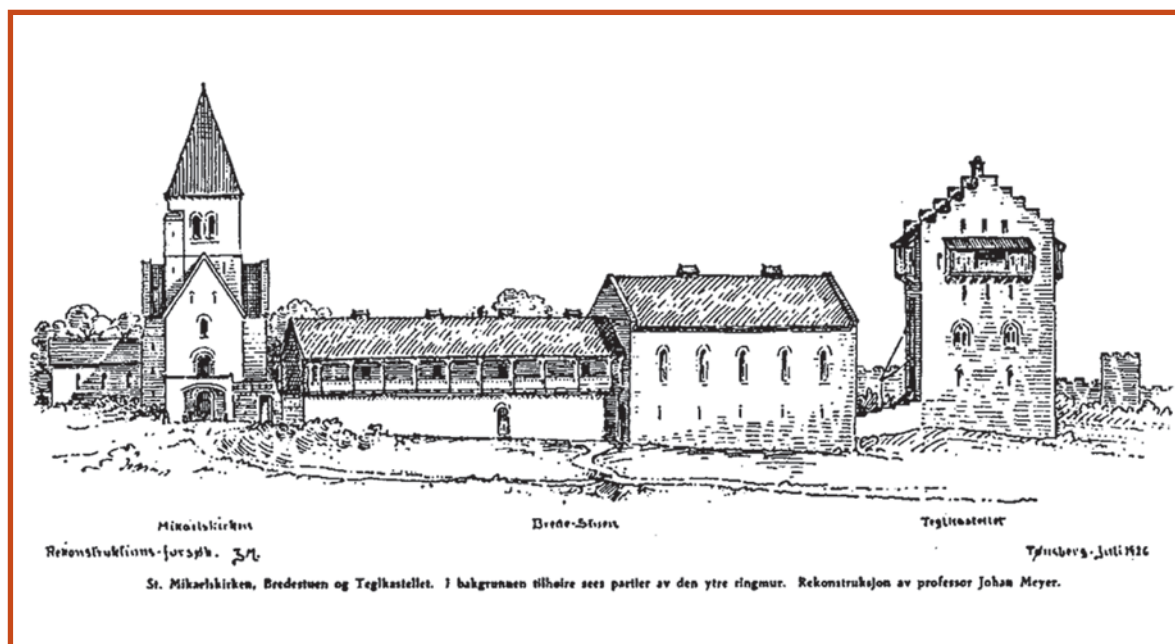
Kongens borg

Med sin beliggenhet øverst på det som i dag er kjent som Slottsfjellet, var Tunsberghus det første reisende så når de nærmet seg byen i middelalderen, enten de kom sjøveien eller landeveien. Med et areal på 60 000 m² innenfor ringmuren var borgen rikets største i utstrekning på denne tiden.² I dag er det bare noen få spor igjen etter dette store anlegget.

De bratte sidene og det flate platået på toppen av fjellet gjorde at det var lett å forsvare. Den tidligste kilden som forteller om bygninger på Slottsfjellet, eller Berget, som det ble omtalt som i middelalderen, er *Profectio Danorum in Hierosolymam*. Denne teksten, skrevet av en ukjent forfatter, beskriver en gruppe danske korsfarere som besøkte St. Mikael's kirke på Berget i 1191.³ Sannsynligvis var det ikke andre bygninger i nærheten på dette tidspunktet, mens forsvarsverkene

● Flyfoto av Slottsfjellet i Tønsberg, 1953. Foto: Fjellanger Widerøe AS / Slottsfjellsmuseet (utsnitt).

* Artikkelen er fagfellelevurdert

Rekonstruksjons-
forslag laget av Jan
Meyer i 1926.

var begrenset til enkle sperringer.⁴ Kort tid etter, i forbindelse med beleiringen høsten og vinteren 1201–02, skal baglerne ha bygget to kasteller i tre.⁵

Ifølge Anna-Lena Eriksson er det sannsynlig at det har vært flere bygninger på Berget fra 1223. Årsaken er at Håkon Håkonsson feiret julen der i flere år etter riksmøtet i Bergen i 1223.⁶ Fra 1234 nevnes mer konkrete byggearbeider, som blant annet innebar bygging eller forsterkning av muren som omkranset Berget.⁷ Eriksson argumenterer for at også Bredestuen trolig ble oppført under kong Håkons regjeringstid.⁸ I tillegg bygde han kongsgården nede i byen, sannsynligvis på 1250-tallet.⁹ Under kong Håkons sønn, Magnus Lagabøte, ble Teglkastellet bygget.¹⁰ Johnsen har argumentert for at ferdigstillingen av dette hadde sammenheng med opprettelsen av Tunsberg feirdsle, som skjedde på slutten av 1200-tallet.¹¹ Navnet Tunsberghus brukes første gang i 1317, da Mikaelskirken fikk en betydelig kongelig gave.¹² To år senere, i 1319, ble den da tre år gamle Magnus Eriksson hyllet som norsk konge på Haugating ved Tønsberg.¹³

Høsten 1335 er det – ifølge Steinar Imsen – sannsynlig at bryllupet mellom kong Magnus Eriksson og dronning Blanca fant sted på Tunsberghus.¹⁴ Til tross for det kongelige bryllupet kan det virke som om det var behov for utbedringer av borgen noen få år senere. I 1340 ble det inngått forlik mellom Magnus Eriksson og riksrådet, som skulle ordne opp i problemer med rikets mynt og Tunsberghus.¹⁵ Hva som ble utført av arbeid, er ikke kjent, men i 1362 fikk fehirde Rane

Eivindsson to gårder i Vestfold som betaling for byggearbeider utført på Tunsberghus.¹⁶ Det er mulig at dette var det samme arbeidet som riksrådet krevde i 1340, og det er ikke usannsynlig at de seks rondellene i ringmuren på sør- og østsiden av borgen ble anlagt som en del av dette arbeidet.¹⁷

Johnsen hevder at Håkon VI som umyndig konge hadde fast tilhold i Tønsberg sammen med sin formynderregjering i perioden 1350–55.¹⁸ Kildematerialet støtter imidlertid ikke opp under Johnsens påstand. Med unntak av et opphold på Båhus i 1353 er det ikke kjent hvor den unge kongen befant seg.¹⁹ At han i flere år skulle ha oppholdt seg på et fast sted, virker også lite sannsynlig, da den innenlandske kongemakten fortsatte å være ambulerende fram til slutten av 1300-tallet, da det ble avløst av unionskongedømmet.²⁰ Da Håkon VI ble myndig i 1355, delte de to kongene riket mellom seg.²¹ Tønsberg og Tunsberghus fikk en viktig administrativ rolle i styret av kong Magnus' norske riksdeler.²² Selv oppholdt han seg mye i Sverige, men hans hustru, dronning Blanca, oppholdt seg mye i byen og styrte riksdelen fram til hun døde på Tunsberghus i 1363.²³

Mellom 1364 og 1380 var det minst 13 kongebesøk i Tønsberg.²⁴ Etter Håkon VIs sin død i 1380 ble det kongelige nærværet imidlertid sterkt redusert, med Erik av Pommerns besøk i 1405 som det eneste sikre kongebesøket.²⁵ Den nye kongen, ti år gamle Olav IV, var allerede konge i Danmark og oppholdt seg derfor mye der.²⁶

Skriftlige kilder forteller ikke om byggearbeider på Tunsberghus på 1400-tallet, men C14-dateringer av en kraftig trekonstruksjon, kanskje en del av en skyttergang, gir en kalibrert alder til 1410–80.²⁷ Eriksson anslår derfor at det er sannsynlig at det også på 1400-tallet pågikk utbedringer av borgen, og at det er mulig at dette arbeidet kan kobles til enten bondeopprøret i 1436 eller maktkampen etter Kristoffer av Bayerns død i 1449.²⁸ Bondeopprøret i 1436 tok slutt etter at riksrådet sluttet fred med opprørerne på Jersøy utenfor Tønsberg samme år.²⁹ 67 år senere, i 1503, ble borgen plyndret og brent av en svensk hær sammen med bønder fra Sande, og ifølge Eriksson er det ingen opplysninger som tyder på at borgen ble forsøkt gjenoppbygd etter dette.³⁰

Det var altså en betydelig kongelig tilstedeværelse ved Tunsberghus på 1200- og 1300-tallet. Kalmarunionen, hvor de tre nordiske landene i 1397 gikk sammen i en felles union, førte imidlertid til store politiske endringer. Unionsmonarkene oppholdt seg i liten grad i Norge, og Tønsbergs rolle som kongelig residensby var slutt. Samtidig var forvaltningsapparatet i endring. En av disse endringene, overgangen fra sysle til len, førte blant annet til at høvedsmennene ved riksborgene fikk ansvar for større områder. Men hvor stor betydning fikk egentlig de politiske endringene for Tønsberg og Tunsberghus?

Et svekket maktsenter?

Pestepidemien på midten av 1300-tallet førte til en stor nedgang i kongemaktens inntekter, noe som også medførte en politisk svekkelse. Forskningen til Ole Jørgen Benedictow avdekker at landskyldavgiftene, jordleien, ble redusert med mellom 75 og 80 prosent.³¹ I tillegg til den reduserte landskylda sank også inntektene på produktene som ble levert inn som landskyldvarer. Ett eksempel er korn, som sank i verdi relativt til håndverksprodukter, klær, kjøtt, øl og vin.³² Dette førte til at det ble vanskeligere for aristokratiet å opprettholde et standsmessig levesett.³³ For kongemakten er det anslått at det samlede inntektstapet var på rundt 75 prosent.³⁴ Men krisen for kongemakten var ikke verre enn at kongene Håkon VI og Magnus Eriksson fortsatt hadde de nødvendige ressursene til å føre krig mot Sverige i denne perioden.³⁵ Nedgangen var ikke spesiell for Norge, pesten rammet hardt i hele Europa. Benedictow har beregnet at rundt 60 % av befolkningen, 210 000–220 000 av Norges 350 000 innbyggere, døde under svartedauden.³⁶ Det er omtrent samme dødelighet som andre steder i Europa hvor det er tilgjengelige tall.³⁷ Begrenset kildetilgang gjør at slike anslag må ses på som usikre. Imidlertid er det sannsynlig at nedgangen bidro til den stadig økende sentraliseringen av maktapparatet. Utviklingen var riktignok ikke noe nytt, allerede i Håkon Vs rettarbot fra 1308 omtales de fire regionale fehirde for første gang. De satt i hver sin by: Oslo, Tønsberg, Bergen og Nidaros.³⁸ Nedgangen bidro imidlertid til å forsterke den regionale sentraliseringsprosessen. En viktig inntektskilde for aristokratiet var kongelige ombud. For å redusere inntektstapet aristokratiet opplevde, var det en mulighet å slå sammen eller holde flere sysler. En konsekvens av dette var at stadig større områder ble samlet på færre hender.³⁹ Dette bidro til at deler av aristokratiet kunne begrense inntektstapet, og på den måten kunne dette øverste sjiktet opprettholde sin sosiale status.⁴⁰ Denne øverste delen av aristokratiet må ha disponert betydelige ressurser. Et eksempel er Benedikt Nikulasson, som i 1388 fikk Eiker, Modheim og Tverrdalene samt Koparvik ved Drammen i forlening på livstid av dronning Margrete.⁴¹ Årsaken var et større lån til den avdøde kong Håkon VI. Gjelden ble aldri betalt, og Benedikts etterkommere beholdt lenet på gode betingelser.⁴²

Når flere sysler ble slått sammen, fikk sysla som administrativ enhet mindre betydning, mens lenet fikk økt betydning. Den økende bruken av lensnavnet utover på 1400-tallet er, ifølge Moseng et al., et resultat av denne endringen.⁴³ Tønsberg len nevnes første gang i et brev fra Høyjord sogn, datert 1406.⁴⁴ Lenet er også nevnt i et brev fra 1407–08 og i 1424.⁴⁵ For Tunsberghus er det sannsynlig at denne endringen i sysler og lensstørrelser styrket borgens betydning i lokal- og regionalforvaltningen. Vi kan derfor ikke konkludere med at Tønsbergs sentrumsrolle ble svekket allerede ved Håkon VIs død i 1380, som hevdet av Oscar Albert Johnsen.⁴⁶

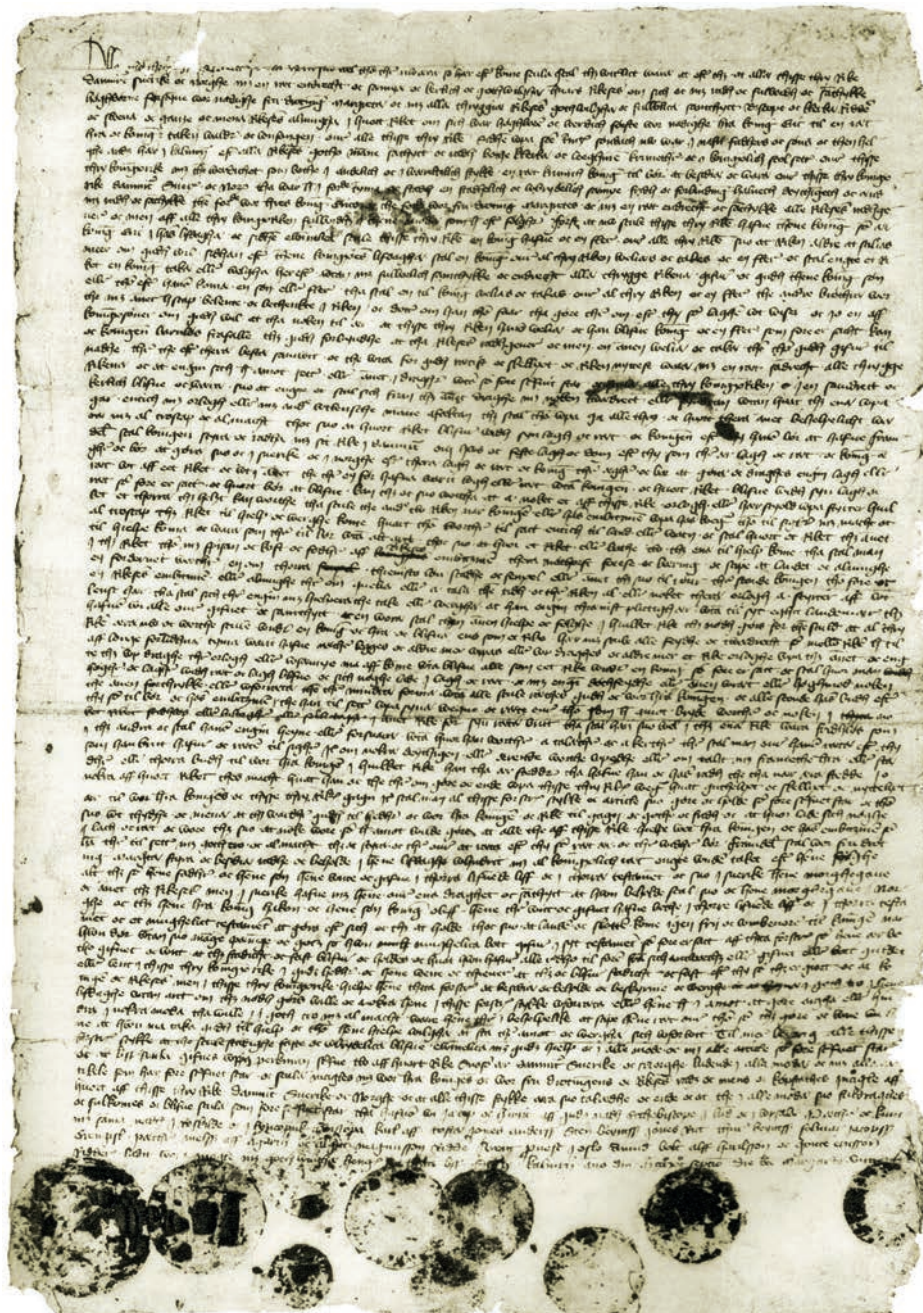
Politiske endringer på slutten av 1300-tallet

Valget av Oluf II til konge av Danmark i 1376 medførte en økt samordning av utenrikspolitikken mellom Danmark og Norge.⁴⁷ Etter Håkon VI's død i 1380 arvet han også Norge, som Olav IV. I praksis var det hans mor, dronning Margrete, som styrte. Med dette startet et 434 år langt kongefellesskap mellom de to landene. Noen avtale om innholdet i det politiske fellesskapet er ikke kjent, men spesielt når det gjaldt utenrikspolitikken, var det viktig med en felles politikk.⁴⁸ Årsaken var den spente politiske situasjonen, med konflikt om herredømmet over Norden. For Margrete var det, ifølge Moseng et al., viktig å sikre dynastiets posisjon.⁴⁹ Men Olav IV døde brått i 1387, kun 17 år gammel. Det oppsto da en situasjon hvor den svenske kong Albrekt var den nærmeste arvingen til den norske tronen. Dette var ikke en ønskelig situasjon for det danske og det norske aristokratiet.⁵⁰ Dette ser en spor av i riksrådets erklæring om kongearven, hvor kong Albrekts arverett til den norske tronen regnes som ugyldig.⁵¹ Løsningen var at Margrete ble valgt til Danmarks riksforsender fram til en ny konge ble funnet. Hun ble aldri valgt til dansk dronning, selv om hun i praksis fungerte som dette. Etter dette reiste hun til Norge, hvor hun allerede var dronning.⁵² I februar 1388 ble Margrete valgt av det norske riksrådet til «hele Norges rikes mektige frue og husbonde», et vedtak som ga henne fullmakt til å lede riksstyret.⁵³ Margretes søsterdattersønn, Bugislav fra hertugdømmet Pommern, ble utvalgt til å etterfølge henne på den norske tronen. Kong Albrekt ble tatt til fange av Margretes styrker i slaget ved Åsle i 1389.⁵⁴ Konsekvensen var at de tre nordiske rikene ble samlet under Margretes styre. Sommeren 1389 ble Bugislav, som nå hadde byttet navn til Erik, hyllet som norsk konge på Øyrating.⁵⁵

I 1396 ble han hyllet som konge i både Danmark og Sverige. Året etter, i 1397, ble han kronet til felles nordisk unionskonge under unionsmøtet i Kalmar. Ifølge Moseng et al. var dette første gang en slik felleskroning ble gjennomført i Nordens historie.⁵⁶ Men til tross for den historiske betydningen var Margrete fortsatt den reelle unionsmonarken også etter 1397. Et eksempel på dette er den detaljerte instruksjonen Erik av Pommern fikk i forbindelse med hyllingsreisen i Norge i 1405, hvor det framkommer at kong Erik ikke fikk lov til å ta viktige beslutninger selv.⁵⁷

Men hvilken betydning fikk den endrede politiske situasjonen for Tønsberg og Tønsberghus? For å undersøke i hvilken grad Johnsens påstand stemmer, må vi først se nærmere på hvor mye kongemakten oppholder seg i Tønsberg på denne tiden. Kildene er meget begrensede, og en slik undersøkelse vil derfor bare kunne gi et minimumsanslag. Ved flere belegg på samme sted i løpet av en kort periode, uten andre kjente oppholdssteder i mellomtiden, må det forutsettes at det er snakk om samme besøk, selv om dette ikke nødvendigvis er sikkert. I perioden mellom 1355 og 1380 er det sannsynlig at representanter for den nor-

Unionsbrevet
fra 1397, med
10 segl. Kilde:
John Danstrup's
Danmarks historia.
B. I, Malmö: Allhems
förlag, 1946,
s. 132-133 / Wiki-
media Commons.

ske kongemakten oppholdt seg minst 19 ganger i Tønsberg.⁵⁸ Dronningen Blanca residerte også på Tønsberghus mellom 1359 og 1363, og må derfor ha oppholdt seg betydelig mer der enn de totalt fire besøkene det er belegg for i kildene.⁵⁹ Hvis vi sammenligner dette med andre steder i samme tidsrom, ser vi at kongemakten oppholdt seg minst ti ganger på Båhus.⁶⁰ Tilsvarende oppholdt de seg minst tolv

ganger i Bergen og 10 ganger i Oslo.^{61, 62} Dette viser at Tønsberg var en viktig residensby i denne perioden, med betydelig flere besøk enn Bergen og Oslo. De mange besøkene i Båhuslen har sammenheng med forsøkene på å vinne tilbake herredømmet over hele Sverige etter 1364.

I perioden mellom 1380 og 1448 var det kun ett dokumentert kongebesøk i Tønsberg, Erik av Pommerns besøk i 1405.⁶³ Det er også mulig at Olav IV besøkte byen i 1383, men dette er usikkert. I samme tidsrom styrket Oslo sin posisjon som landets viktigste by med elleve kongebesøk, ti av disse mellom 1380 og 1409.⁶⁴ Årsaken til dette finner vi i den nye politiske situasjonen, hvor felleskongedømmet med Danmark førte til at kongemakten i større grad oppholdt seg utenfor riket. Utenrikspolitikken var, ifølge Moseng et al., preget av tradisjonelle danske interesser, slik som kampen for å gjenvinne Sønderjylland.⁶⁵ I de tilfeller hvor unionsmonarkene besøkte Norge, hadde de også en mer begrenset mulighet til å reise rundt, og de valgte å prioritere besøk i Oslo framfor de andre byene. Innføringen av felleskongedømmet fra 1380 førte derfor til at den betydningen Tønsberg tidligere hadde som kongelig residensby, forsvant, samtidig som Oslo fikk økt betydning.

Dette var imidlertid ikke en unik situasjon for Tønsberg, og svekkelsen var sannsynligvis ikke så alvorlig for byen som det umiddelbart kan se ut til. Høvedsmannen på Tunsberghus forvaltet fortsatt Tunsberg feirdsle, et av rikets fem skattedistrikter. Dette viser at borgen fortsatte å være et viktig lokalt og regionalt administrasjonssenter. Denne overgangen fra et mer maktpolitisk senter til et administrativt senter har sannsynligvis også bidratt til å svekke byens politiske rolle. Til tross for en viss usikkerhet rundt hvor stort området under Tunsberghus var, var det uansett et betydelig område som betalte sine skatter til høvedsmannen der. Inntektene høvedsmannen på Tunsberghus forvaltet, må ha vært betydelige. Det kan derfor se ut som om Oscar Albert Johnsens påstand i hvert fall delvis stemmer. Tønsbergs rolle som kongelig residensby opphørte etter Håkon VI.⁶⁶ At en svekkelse av byens politiske rolle også fant sted, virker sannsynlig, men Tønsberg fortsatte å ha en politisk betydning også etter at kongemakten forsvant derfra.

Eindride Erlendsson

En av de viktigste norske stormennene i første halvdel av 1400-tallet var ridderen Eindride Erlendsson. Han tilhørte den mektige Losnaætten, og var sønn av riksråden Erlend Filippusson. Som høvedsmann ved Tunsberghus i en lang periode er hans virksomhet verdt å se nærmere på.

Første gangen han nevnes som høvedsmann, er i 1405, da han sannsynligvis tok over Akershus.⁶⁷ Her er han sist omtalt som høvedsmann høsten 1407 eller i

1408, men ingen ny høvedsmann er kjent før i 1412. Nøyaktig hvor lenge han satt i denne funksjonen på Tunsberghus, kan vi ikke vite med sikkerhet, til det er kildegrunnlaget for lite. Men han er omtalt som høvedsmann der i 1411, 1419, 1420, 1422, 1423, 1429, 1436 og 1438.⁶⁸ Samtidig er han også nevnt som høvedsmann og fehirde i Bergen i både 1412 og 1427.⁶⁹

Ingen andre høvedsmenn er nevnt ved Tunsberghus i perioden mellom 1411 og 1438, og det kan derfor ikke utelukkes at han holdt borgen i hele denne perioden. Dette vil da kunne bety at han i minst to tilfeller var høvedsmann ved to av landets viktigste borger samtidig.

I tillegg til de betydningsfulle postene som høvedsmann var Eindride åpenbart en betrodd mann hos både dronning Margrete og kong Erik av Pommern, og framsto gjennom sin lange tjeneste som kongemaktens fremste representant i Norge. Et viktig argument for dette er at han i 1405 ble nevnt i forbindelse med kong Eriks besøk i Norge som kongens kjøgemester.⁷⁰ Det at en mann som holdt et slikt høyt hoffembete, fikk Akershus, en viktig militær og administrativ post, var helt i samsvar med den politikken dronning Margrete førte.⁷¹ Kjøgemesteren hadde ansvar for å føre regnskap over kongens personlige underhold, noe som kan ha gjort ham godt egnet for hans videre arbeid. Det er mulig at Eindride etter tjenesten ved hoffet førte et slags overordnet tilsyn for riksstyret i Norge i kongens fravær. I praksis vil han da ha fungert som en riksforsander, med tilhold ved Tunsberghus.⁷² Dette er i så fall ikke unikt, for Sigurd Jonsson ble i 1439 utpekt til drottsete, kongens stedfortreder. Kong Erik befant seg da i eksil på Gotland, og det var riksrådet selv som ba om å få utnevnt en stedfortreder.⁷³ Det er interessant at Eindride Erlendsson også nevnes som en mulig kandidat til drottsete-embetet i kongens brev. Dette var heller ikke et engangstilfelle; Sigurd omtales også som Norges rikes høvedsmann i 1452.⁷⁴

Som fehirde i Bergen hadde Eindride Erlendsson oppsyn med finansforvaltningen i Finnmark og øyene vest i havet. Han hadde også sysler på Sunnmøre, på Agder og i Ryfylke. Det er på bakgrunn av dette ikke usannsynlig at Eindrides forvaltningsområde i perioder kan ha strukket seg langt utenfor Tunsberg fehirde, og dekket et stort område fra Oslosysla og langs kysten til Bergen.⁷⁵ Han var også sendebud for kong Erik i 1415, da han sammen med Jakob Knudsen, biskop i Oslo, ble sendt til kong Henrik V av England.⁷⁶ Bakgrunnen for reisen var at engelskmenn drev ulovlig handel og fiske i farvannet rundt Island. Eindrides spesielle posisjon understrekes også ved at han var det eneste nye verdslige medlemmet av det norske riksrådet i perioden 1400–25.⁷⁷

Kildene indikerer en viss reisevirksomhet, blant annet den tidligere nevnte reisen til England i 1415. I 1431, i forbindelse med en reise til København, ble han tatt til fange av engelske pirater. Ved flere anledninger oppholdt han seg i Ber-

gen, blant annet i 1412, 1419 og 1427. Som tidligere nevnt er han også omtalt som fehird og befalingsmann i byen i både 1412 og 1427.⁷⁸ Men utover disse reisene har det blitt argumentert for at Eindride trolig for det meste oppholdt seg i Tønsberg, og styrte de store områdene sine ved hjelp av ombudsmenn.⁷⁹ I perioden 1400–38 er det imidlertid bare bevart ett brev utstedt fra Tunsberghus, og dette beskriver en eiendomstransaksjon.⁸⁰ Derfor er det vanskelig å argumentere ut fra kildene at han oppholdt seg mye i Tønsberg, men dette må ses på som sannsynlig – ut fra betydningen til Tunsberghus. Det er heller ingen kilder som tyder på at han oppholdt seg et annet sted.

Sammenlignet med de andre høvedsmennene i Viken på begynnelsen av 1400-tallet sto Eindride i en særstilling. Han var i til sammen over tretti år høvedsmann ved de tre viktige borgene Akershus, Tunsberghus og Bergenhus, i tillegg til at han forvaltet et betydelig område. Alt tyder også på at han ble en gammel mann; første gang han omtales i kildene, er som ridder og riksråd i 1395. Hans høye alder kan være en årsak til at hans sønn Erlend tok over som høvedsmann på Tunsberghus de siste årene før Eindride døde, enten i 1440 eller kort tid etter.

For Tønsberg må det ha vært av stor betydning at byen sannsynligvis var det administrative sentrum for Eindride Erlendssons betydelige forvaltningsområde. Dette har nok begrenset effekten av kongemaktens fravær fra byen. Asgaut Steinnes' undersøkelser av kronens skatteinntekter tyder på at leidangsskatten fra Viken utgjorde over en tredjedel av rikets inntekter fra leidangsskatt på begynnelsen av 1300-tallet.⁸¹ Dette beløpet dekket hele Borgarsyssel, men hvis andelen utgjorde like mye ett hundre år senere, var det allikevel betydelige ressurser høvedsmennene ved Tunsberghus forvaltet. Det er sannsynlig at noen av disse ressursene også kom byens borgere til gode gjennom økt handel.

Endring, men ikke krise

Gjennom hele 1300-tallet gikk forvaltningsapparatet gjennom store endringer, med en stadig sterkere regional sentralisering av makten. Håkon Vs rettarbot fra 1308, hvor de fire regionale fehirdene omtales for første gang, er et eksempel på denne regionale sentraliseringen.⁸² Spesielt etter 1350 ble det også stadig vanligere å slå sammen ulike ombud, sannsynligvis et resultat av befolkningsreduksjonen etter den første store pestbølgen i 1349.⁸³ Et ledd i denne sentraliseringen av forvaltningen var den tidligere omtalte overgangen fra systemannsstyre til lensstyre. Denne prosessen, som startet mot slutten av 1300-tallet, ble sannsynligvis ikke sluttført før et stykke inn på 1400-tallet. Overgangen til lensstyre styrket høvedsmennenes posisjon og inntektsgrunnlag ved at de fikk et overordnet ansvar for flere mindre len – i tillegg til slottslenet. Under dronning Margrete ble, ifølge

Moseng et al., len som ikke ble forvaltet av en høvedsmann, direkte underordnet kronens skattkammer.⁸⁴ Denne sentraliseringen av makten til byene og riksborgene styrket derfor også Tunsberghus' posisjon. Den lange perioden Eindride Erlendsson holdt borgen, må også ha bidratt til å styrke stillingen til Tunsberghus i første halvdel av 1400-tallet.

Ut fra både den generelle utviklingen innenfor forvaltningen og den store betydningen Tunsberghus fikk under Eindride Erlendsson, er det tydelig at situasjonen for Tønsberg etter 1380 ikke var like dramatisk som Oscar Albert Johnsen beskrev den. Endringen fra en viktig maktpolitisk rolle som kongelig residensby til en mer administrativ rolle innebar en vesentlig svekkelse av byens status. Samtidig var nedgangen i antall kongebesøk knyttet til den nye politiske situasjonen, og dette var ikke unikt for Tønsberg. Oslo hadde over lang tid styrket sin posisjon, og det var derfor ikke unaturlig at den utenlandske kongemakten etter 1380 anså denne byen som viktigst å besøke. Dette må også ses i sammenheng med den stadig økende sentraliseringen av forvaltningsapparatet i løpet av 1300-tallet. Et eksempel på dette er utnevnelsen av prostens i Mariakirken i Oslo til kongens kansler på evig tid i august 1314.⁸⁵ Dette har blitt brukt som et argument for at Oslo fungerte som rikets hovedstad. Imidlertid sier også forordningen at det skulle utnevnes en visekansler som kunne følge med kongen på reise. Visekansleren skulle ha både det store og det lille seglet, noe som ifølge Bagge medførte at kansleren i Mariakirken ikke kunne utstede brev uten at kongen var til stede.⁸⁶ Denne bestemmelsen tok altså hensyn til at kongemakten i middelalderen var ambulerende, og kan derfor ikke brukes som et argument for at Oslo fungerte som rikets hovedstad i denne perioden.

Imidlertid finnes det noen argumenter for at Tunsberghus under Eindride Erlendsson hadde en helt sentral posisjon i det innenlandske styret i første halvdel av 1400-tallet. Det begrensede kildegrunnlaget gjør det vanskelig å vite sikkert når han innehadde sine ulike embeter. Men den lange tidsperioden han holdt Tunsberghus, og de store områdene han forvaltet, må ha gitt ham stor makt og innflytelse. Hvis han fungerte som en riksforsender, er det sannsynlig at borgen spilte en viktigere rolle i riksstyret enn tidligere antatt. Det er også illustrativt at Sigurd Jonsson overtok Tunsberghus i 1450. Han var ikke bare tidligere drottsete, men ble også, ifølge Opsahl, nevnt som mulig konge etter Christoffer av Bayerns død i 1448.⁸⁷ Dette vitner om at borgen fortsatt ble sett på som viktig av det norske aristokratiet på midten av 1400-tallet.

Oscar Albert Johnsens beskrivelse, «med Håkon VI Magnussons død opphører Tønsbergs rolle som kongelig residensstad og politiske centrum helt og holdent», kan på bakgrunn av dette sies å være delvis riktig.⁸⁸ Funksjonen som kongelig residensby opphørte for godt etter 1380, noe som også førte til en poli-

tisk svekkelse. Samtidig førte endringene i forvaltningsapparatet til en sannsynlig styrking av byens administrative rolle. Hvis Haug har rett i sin argumentasjon, om at Eindride Erlendsson i perioder kan ha fungert som en riksforsstander med tilhold ved Tunsberghus, vil dette også sannsynliggjøre at Tønsberg opprettholdt en viktig politisk funksjon.⁸⁹

Slottsfjellet i dag

I dag er fortsatt Tunsberghus viktig for Tønsberg, men nå som et kulturminne som skal formidles. En plan for utvikling av området ble vedtatt i 2011 av fylkestinget i Vestfold, bystyret i Tønsberg og Vestfoldmuseene. «Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet» beskriver hvordan området skal utvikles til en middelalderpark i løpet av ti år.⁹⁰ I planen understrekes det et ønske om å forsterke opplevelsen av et kongssete.⁹¹ Dette vil kunne innebære et ønske om å fokusere på høymiddelalderen. Noe slikt problematiseres riktignok i planen, hvor det trekkes fram at det tidligere har vært kongemakten samt rikshistorien fram til 1319 som har blitt trukket fram i formidlingen.⁹²

Sett i lys av Oscar Albert Johnsens påstand er det kanskje ikke så rart at senmiddelalderen har fått lite oppmerksomhet. Men i dag er bildet langt mer nyansert. Det er helt tydelig at Tunsberghus fortsatte å ha en viktig rolle både politisk og i forvaltningen etter 1380.

I lys av hva vi nå vet om borgens betydning på 1400-tallet, under Eindride Erlendssons styre, må det stilles spørsmål ved om ikke denne delen av borgens historie i større grad burde løftes fram.

Når det gjelder formidlingen av borgens historie, vil dette åpne opp for nye muligheter. En sterkere vektlegging av senmiddelalderen vil kunne bidra til å formidle borgens betydning over en lengre periode, og hvilken påvirkning endringen fra kongelig residens til forvaltningsborg fikk for Tønsberg. Samtidig skjedde det en stadig økende sentralisering av forvaltningen, med overgangen fra sysler til len som et tydelig eksempel. Denne utviklingen kan sammenlignes med dagens kommunesammenslåinger og regionreformer. På denne måten kan senmiddelalderens samfunnsendringer bidra til å sette vår egen tids endringer i perspektiv.

Nesten alle spor etter Castrum Tunsbergis er i dag borte, men historien om borgen på fjellet kan fortsatt påvirke oss. Som en lokal og regional identitets-skaper er byens rike middelalderhistorie viktig for befolkning og politikere. Samtidig bidrar kunnskap om fortiden til refleksjon over vår egen samtid. Det er derfor viktig at formidlingen av borgens historie i framtiden legger opp til en slik refleksjon, slik at fortiden kan gjøres relevant i dag.

Noter

- 1 Johnsen 1929: 389
- 2 Eriksson 1995: 19
- 3 Salvesen 1990: 113; Eriksson 1995: 69
- 4 Eriksson 1995: 69
- 5 Eriksson 1995: 69
- 6 Eriksson 1995: 71
- 7 Eriksson 1995: 72
- 8 Eriksson 1995: 73
- 9 Eriksson 1995: 72
- 10 Eriksson 1995: 73
- 11 Johnsen 1929: 354
- 12 Diplomatarium Norvegicum III nr. 110
- 13 DN VIII nr. 50
- 14 Imsen 1999: 360
- 15 DN VIII nr. 125
- 16 DN XXI nr. 111
- 17 Eriksson 1995: 76
- 18 Johnsen 1929: 380
- 19 Opsahl, Erik. Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380 (Upublisert)
- 20 Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo 2007: 180
- 21 Moseng et al. 2007: 321-322
- 22 Johnsen 1929: 381; Opsahl 2009
- 23 Johnsen 1929: 380-382; DN III nr. 343 og nr. 335
- 24 DN II nr. 385, 435, 451, 461, 463, 464, 465; DN III nr. 383; DN V nr. 250, 259; DN VI nr. 286; DN X nr. 73; DN XI nr. 58; DN XV nr. 23; DN XXI nr. 118; Opsahl, Erik. Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380 (Upublisert)
- 25 DN XI nr. 110
- 26 Johnsen 1929: 389
- 27 Eriksson 1995: 79
- 28 Eriksson 1995: 79-80
- 29 DN III nr. 733
- 30 Eriksson 1995: 78; DN V nr. 1012; Moseng et al. 2007: 331
- 31 Benedictow 2002: 92
- 32 Moseng et al. 2007: 300
- 33 Moseng et al. 2007: 300
- 34 Moseng et al. 2007: 306
- 35 Moseng et al. 2007: 305
- 36 Benedictow 2002: 89
- 37 Benedictow 2002: 89
- 38 DN XI nr. 6
- 39 Moseng et al. 2007: 301
- 40 Moseng et al. 2007: 301
- 41 DN I nr. 511
- 42 Moseng et al. 2007: 301
- 43 Moseng et al. 2007: 340
- 44 Akershusregisteret af 1622 nr. 2365 (O)
- 45 Ak.reg nr. 2339 (O), DN I nr. 696
- 46 Johnsen 1929: 389
- 47 Moseng et al. 2007: 325
- 48 Moseng et al. 2007: 325
- 49 Moseng et al. 2007: 325
- 50 Moseng et al. 2007: 326
- 51 Imsen 1983: 288
- 52 Imsen 1983: 287
- 53 DN III nr. 477
- 54 Moseng et al. 2007: 326
- 55 Moseng et al. 2007: 327
- 56 Moseng et al. 2007: 326-327
- 57 Moseng et al. 2007: 338-339; DN XI 110
- 58 DN II nr. 385, 372, 435, 451, 355, 461, 463, 464 og 465; DN III nr. 383; DN V nr. 250 og 259; DN VI nr. 286; DN XIII nr. 21; DN X nr. 73; DN XI nr. 58; DN XV nr. 23, DN XXI nr. 95 og 118; Opsahl, Erik. Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380 (Upublisert)
- 59 DN II nr. 355 og 372; DN XIII nr. 21; DN XXI nr. 95
- 60 DN II nr. 365; DN VI nr. 268; DN VIII nr. 190; DN XVIII nr. 21; Opsahl, E. Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380 (Upublisert)
- 61 DN I nr. 436; DN II nr. 453; DN V nr. 307; DN IV nr. 295, 422; DN VI nr. 266; DN XXI nr. 143; Norges Gamle Love indtil 1387 III nr. 102, 103, 104 og 105; Opsahl: Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380 (Upublisert)
- 62 DN I nr. 417, 418; DN II nr. 384, 390, 402, 412, 437; DN VII nr. 299; DN XI nr. 47; DN VIII nr. 185; DN XIV nr. 91, DN XXI nr. 116; Opsahl, E. Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380 (Upublisert)
- 63 DN XI nr. 110
- 64 DN I nr. 473, 474, 511; DN II nr. 487, 488, 535, 539, 567, 583; DN III nr. 477, 478; DN XI nr. 110; Moseng et al. 2007: 339; Bratberg 2000: 208
- 65 Moseng et al. 2007: 344-345
- 66 Johnsen 1929: 389
- 67 DN XI 110

- 68 DN I 682; DN IV 838; DN VI 465; DN XI 120 og 163; DN XII 168 og 169; DN XXI 296
- 69 DN II 625 og DN VII 382
- 70 DN XI 110
- 71 Hamre 1968: 53
- 72 Haug 2000: 262-263
- 73 DN XVI 106
- 74 DN V 779
- 75 DN II 662; DN IV 827; DN VII 382 og 383; DN XII 168; DN XXI 297
- 76 DN XX 733, 735 og 736
- 77 Benedictow 1983: 254
- 78 DN II 662; DN VII 382; DN XII 168
- 79 Bjørkvik 2000: 434
- 80 DN XI 163
- 81 Steinnes 1933: 207-208
- 82 DN XI 6
- 83 Nedkvitne og Norseng 1991: 388; Benedictow 2002: 89
- 84 Moseng et al. 2007: 366
- 85 DN I 143
- 86 Bagge, 1976: 147-153
- 87 Jonsson (2017, 20. juni). I Store norske leksikon. Hentet 4. juni 2019 fra https://snl.no/Sigurd_Jonsson
- 88 Johnsen 1929: 389
- 89 Haug 2000: 262-263
- 90 Vestfold fylkeskommune 2012
- 91 Vestfold fylkeskommune 2012: 6
- 92 Vestfold fylkeskommune 2012: 11

Litteratur og kilder

- Akershusregisteret af 1622 (1916). Kristiania.
- Bagge, Sverre H. (1976). *Den kongelige kapellgeistlighet 1150-1319*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Benedictow, Ole Jørgen (1983). Den norske adel i senmiddelalderen. I Claus Krag og Jørn Sandnes (red.), *Norske historikere i utvalg VI*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Benedictow, Ole Jørgen (2002). *Svartedauen og senere pestepidemier i Norge*. Oslo: Unipub AS.
- Bjørkvik, Halvard (2000). Eindride Erlendsson. I J.G. Arntzen (red.), *Norsk biografisk leksikon*, bind 2. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Diplomatarium norvegicum (1849-1992). Oslo
- Eriksson, Anna-Lena (1995). *Maktens boningar: norska riksborgar under medeltiden* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Lund, Lund.
- Halvorsen, Petter (2010). *Kongemaktens tilstedeværelse i - og betydning for - de norske byene i perioden 1397-1502* (Masteroppgave). Universitetet i Oslo.
- Hamre, Lars (1968). *Norsk historie frå omlag år 1400*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haug, Eldbjørg (2000). *Margrete - den siste dronning i Sverreætten*. Oslo: Cappelen.
- Imsen, Steinar (1983). Arv - annammelse - valg. I Claus Krag og Jørn Sandnes (red.), *Norske historikere i utvalg VI*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Imsen, Steinar (1999). Blanca av Namur. I J.G. Arntzen (red.), *Norsk biografisk leksikon*, bind 1. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Johnsen, Oscar Albert (1929). *Tønsbergs Historie*, bind 1. Oslo: Gyldendal.
- Moseng, Ole Georg, Opsahl, E., Pettersen, G. og Sandmo, E. (2007). *Norsk historie I 750-1537* (2. utgave). Oslo: Universitetsforlaget.
- Nedkvitne, Arnved og Norseng, P.G. (1991). *Byen under Eikaberg: fra byens oppkomst til 1536*. Oslo: Cappelen.
- Norges Gamle Love indtil 1387. (1849). Christiania.
- Opsahl, Erik (2009). Magnus 7 Eriksson. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 23. februar 2020 fra https://nbl.snl.no/Magnus_7_Eriksson
- Salvesen, Astrid (1990). *Historien om danenes ferd til Jerusalem*. Oslo. H. Aschehoug & Co.
- Steinnes, Asgaut (1933). *Gamle skatteskipnad i Noreg, Andre luten*. Oslo: A.W. Brøgger's boktrykkeri AS.
- Vestfold fylkeskommune (2012). *Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellområdet*. Hentet fra <https://www.vfk.no/globalassets/vfk/dokumenter/kultur/kulturarv/slottsfjellplanen-2011-2021.pdf> (Sett 29.11.2019).